

Секцыя 2

АСПЕКТЫ МОЎНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ (семантыка, словаўтварэнне, граматыка, прагматыка, мова мастацкай літаратуры)

Алена Прыгодзіч (Мінск, Беларусь)
Мікалай Прыгодзіч (Мінск, Беларусь)

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ КУПАЛІЯНА

Творчасць Янкі Купалы ўжо з першых крокаў прыцягнула да сябе ўвагу як літаратурных крытыкаў, так і калег па пяру. І ўжо ў самых ранніх аглядных артыкулах і рэцэнзіях заўважаецца цікавасць да мовы твораў паэта, хоць часта гэта і выказваецца мімаходам, як нешта само сабою зразумелае.

Фактычна першым водгукам, у якім лаканічна характарызуецца творчасць Янкі Купалы, з'яўляецца ліст ад 7 лістапада 1910 г. Максіма Горкага да М. Кацюбінскага, у якім ён піша: “У Беларусі ёсць два паэты: Якуб Колас і Янка Купала – вельмі цікавыя хлопцы! Так прымітыўна-проста пішуць, так ласкава, сумна, шчыра. Нашым бы трохкі гэтых якасцей! О, Божа! Вось бы было добра!” А ў лісце да А. Чарамнова 21 лістапада 1910 г. пытаў: “...Ці ведаеце Вы беларускіх паэтаў Якуба Коласа і Янку Купалу? Я нядаўна пазнаёміўся з імі—падабаюцца! Проста, задушэўна і, відаць, па-сапраўднаму – народна” [9, 161]. Некалькі пазней пісьменнік пераклаў на рускую мову верш Янкі Купалы “А хто там ідзе?”, пры гэтым падкрэсліў, што ў гэтай песні глыбокі сэнс, што яна “магчыма, на час стане народным гімнам беларусаў”.

Прыблізна ў гэты ж час (“Наша ніва”, 1911, №3 (20 студзеня), №4 (27 студзеня), №5 (3 лютага)) публікуецца слаўты артыкул Максіма Багдановіча “Глыбы і слаі”, прысвечаны агляду “беларускай краснай пісьменнасці 1910 г.”. І першым у гэтым аглядзе выступае паэтычная постаць Янкі Купалы. Зрабіўшы колькі заўваг аб рытміцы і мове ранніх твораў паэта, М. Багдановіч высока ацэньвае форму вершаў Купалы і асабліва “моцна забіўшы рытм” : “Буйны, шпаркі, ён падмывае, захапляе чытача, гіпнатызуе яго, не дае апамятавацца, затрымацца і нясе яго ўсё далей і далей. Бадай-што ва ўсіх леташніх вершах Купалы б'ецца ён з вялікай сілай і гуртуе вакол сябе ўсё іншае ў іх. Каб здаволіць яго разгон, канцы строк аж звіняць, з'яўляюцца рыфмы і пасярэдзіне верша,

нават словы да яго падбіраюцца зычныя, моцныя; а калі ў мове сталеццамі гнуўшагася беларускага народа не хватае іх, дык Купала ўжывае новыя, выкаваныя ім самім: ні ў жаднага нашага паэты няма такога багатага слава, як у Купалы”[1, 39].

З лёгкай рукі М. Багдановіча пакрысе ў навуковым друку паслякастрычніцкай Беларусі сталі з’яўляцца артыкулы і нават асобныя кнігі пераважна літаратуразнаўцаў, хоць, дзеля справядлівасці, у кожнай з гэтых прац былі і невялікія раздзелы і асобныя абзацы-заўвагі, прысвечаныя моўным адметнасцям паэта. Напрыклад, у першай значнай манаграфіі па купалазнаўству В.В. Івашына “Янка Купала. Творчасць перыяду рэвалюцыі 1905–1907 гг.” (1953) на старонках 173–178 аналізуецца народны характар мовы Я. Купалы, яго індывідуальная словатворчасць: “Крыніца сілы і выразнасці мастацкага слова Купалы ў тым, што яно ўвабрала ў сябе бязмерныя багаці народнай мовы, народнай паэтычнай вобразнасці. <...> Купала чэрпаў з гэтай шматвяковай народнай скарбніцы словы, вобразы, мастацкія сродкі. Вывучаючы жывую мову народа, ён засвойваў яе слоўнікавы састаў і граматычны лад, свядома адбіраў у ёй усё яркае, маляўнічае, каларытнае, што адклалася і адкрышталізавалася на працягу стагоддзяў у народных песнях, казках, прыказках. Народная мова з яе бясконцым багаццем форм, зафіксаваным у фальклоры, з’явілася той глебай, на якой развівалася і ўзбагачалася купалаўская паэзія” [7, 173–174].

Арыентуючыся на бібліяграфічныя ўказальнікі па беларускаму мовазнаўству [2; 3; 4; 5], можна адзначыць, што з кожным новым перыядам развіцця беларускай мовазнаўчай навукі прыкметна павялічваецца колькасць спецыяльных лінгвістычных прац па мове Народнага паэта.

1825–1965 гг. – 11 прац. Пры гэтым варта адзначыць, што на гэты перыяд прыпадае абарона першай у беларускім мовазнаўстве кандыдацкай дысертацыі па мове твораў Янкі Купалы. Менавіта ў 1964 годзе Л.А. Ванковіч падрыхтаваў кваліфікацыйную працу “Лексіка твораў Янкі Купалы 1905–1907 гадоў”; ён жа ў 1960-я гады апублікаваў і тры спецыяльныя артыкулы. Купалаваму слову на працягу 1954–1962 гг. прысвяціў шэсць артыкулаў дацэнт М.І. Жыркевіч, сярод якіх : “Аб народнасці мовы паэмы Я. Купалы “Над ракой Арэсай” (1954), “Аб мове камедыі Я. Купалы “Паўлінка” (1958), “Аб мове паэмы Я. Купалы “Бандароўна” (1960) і інш.

1966–1975 гг. – 13 прац. У ліку даследчыкаў мовы твораў Янкі Купалы варта назваць Я. Адамовіча, Н. Гілевіча, Б. Касоўскага, З. Рудакоўскую, Я. Семязона. Прыярытэтным напрамкам даследавання мовы паэта выступае перакладчыцкая дзейнасць. Так,

С.Х. Александровіч засяродзіў сваю ўвагу на Купалаўскай школе перакладу, Я.І. Семяжон прааналізаваў пераклад Я. Купалам “Інтэрнацыянала”. Пераважная большасць артыкулаў гэтага перыяду была апублікавана ў зборніку “Народныя песняры. Да 90-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа” (1972).

1976–1985 гг. –69 прац. На гэты перыяд прыпадае святкаванне 100-гадовага юбілею з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа, у сувязі з чым былі праведзены шырокамаштабныя навуковыя канферэнцыі ў Акадэміі навук БССР і Беларускам дзяржаўным універсітэце. Выйшлі зборнікі артыкулаў “Купалава і Коласава слова” (пад рэдакцыяй Ф.М. Янкоўскага) і “Песні беларускай валадар” (пад рэдакцыяй А.А. Лойкі). Фактычна міжнародная навуковая канферэнцыя (“Пытанні ўкраінска-беларускіх літаратурных і фальклорных сувязей”) адбылася ў Сумах (Украіна). І хоць прысвячалася яна 60-годдзю ўтварэння СССР, аднак пераважная большасць выступленняў грунтавалася на матэрыяле твораў класікаў беларускай літаратуры.

Варта адзначыць, што на гэты час прыпадае ўступленне на навуковую сцежку многіх аўтарытэтных на сённяшні час мовазнаўцаў (М. Абабурка, М. Аляхновіч, Г. Арцямёнак, У. Бобрык, Л. Вардамацкі, В. Галай, З. Данільчык, В. Рагаўцоў, А. Станкевіч і інш.). Пад непасрэдным кіраўніцтвам такіх мэтраў беларусістыкі, як прафесары А. Жураўскі, Л. Шакун, П. Шуба, А. Супрун, Ф. Янкоўскі, распачалася падрыхтоўка новых дысертацыйных даследаванняў, што прыкметна пашырылі дыяпазон беларускай лінгвістыкі і прадвызначылі яе далейшае развіццё.

1986–1991 гг. –11 артыкулаў. Перыяд назапашвання новых матэрыялаў, распрацоўкі і ўкаранення новых метадык лінгвістычнага аналізу моўных асаблівасцей мастацкіх твораў. У ліку даследчыкаў спадчыны Янкі Купалы адзначым У. Бобрыка, П. Садоўскага, Ю. Мацкевіч, Т. Тамашэвіча.

1992–2012 гг. Перыяд функцыянавання самастойнай суверэннай беларускай дзяржавы. Найбольш плённы перыяд, на які прыпадае святкаванне на дзяржаўным узроўні трох юбілейных дат з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа.

Дзякуючы нястомнай дзейнасці прафесара У.В. Анічэнкі, у Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Францыска Скарыны ў 1990-я гады распачалася праца па стварэнні “Слоўніка мовы Янкі Купалы”. Выкананне такога задання з Дзяржаўнай праграмы па беларускай мове і літаратуры аб’яднала студэнтаў, аспірантаў і ўжо вядомых даследчыкаў кафедры беларускай мовы, вынікам чаго стала выданне ў васьмі тамах не толькі самога Слоўніка, але і падрыхтоўка многіх кваліфікацыйных

прац. Так, за гэты час кандыдатамі філалагічных навук сталі У.А. Бобрык (“Наватворы ў мове Янкі Купалы”, 1992), Р.У. Серыкаў (“Лексічная стылістыка Янкі Купалы (функцыянаванне сінанімічных лексем нерэгулярнага і рэгулярнага ўжытку)”, 1998), В.А. Скачкова (“Лексіка памеру ў мове Янкі Купалы”, 2000), К.Л. Хазанова (“Моўнае вар’іраванне перакладаў Янкі Купалы”, 2000).

Больш за тое, выхаванка і калега прафесара Ул. Анічэнкі, прадаўжальніца працы свайго настаўніка, Вольга Ляшчынская ў 2004 годзе паспяхова абараніла доктарскую дысертацыю “Мова паэзіі Янкі Купалы”. А да гэтага яна ж апублікавала манаграфіі “Метафара ў паэзіі Янкі Купалы” (2003) і “Слова ў паэзіі Янкі Купалы” (2004), а таксама “Слоўнік параўнанняў у мове мастацкіх твораў Янкі Купалы” (2004). Пяру гэтай даследчыцы належыць яшчэ больш як паўсотні розных артыкулаў, матэрыялаў канферэнцый, тэзісаў дакладаў, прысвечаных пытанням мовы твораў Янкі Купалы.

Як слушна адзначае прафесар В.А. Ляшчынская, “паэзія Янкі Купалы, прадаўжальніка традыцый мастацкага слова на Беларусі, люструе лексічнае багацце беларускай мовы, успрынятае і скарыстанае паэтам, яго майстэрства выбару, валодання словам. Паэт, выкарыстоўваючы ўзоры вусна-народнай творчасці, выяўляе закладзеныя, але не рэалізаваныя патэнцыі слова, каб па-новаму назваць, індывідуальна выказаць, эстэтычна выразіць і ўздзейнічаць. Індывідуальнасць паэта праяўляецца ў стварэнні новых слоў, новых спалучэнняў, вынікам чаго з’яўляецца ўскладненне сэнсавай структуры слова дапаўняльнымі эмацыянальна-ацэначнымі і стылістычнымі канатацыямі. Выкарыстанне паэтам слова ў незвычайных словаспалучэннях раскрывае працэс эстэтычнай рэалізацыі магчымасцяў сістэмы мовы, новых тэкстуальных значэнняў слова, люструе ролю паэта ў выяўленні і расшырэнні патэнцыяльных магчымасцяў беларускага слова, яго семантычнага аб’ёму” [8, 28–29].

Як бачым, своечасовае і прадбачлівае запланаванае даследаванне як асабістая ініцыятыва прафесара Ул.В. Анічэнкі дазволіла не толькі аб’яднаць намаганні маладых і вопытных даследчыкаў, але і паслужыла трывалай асновай для з’яўлення дзясяткаў навуковых публікацый як у Беларусі, так і далёка за яе межамі.

Падвядзенне вынікаў навуковых даследаванняў мовы твораў Янкі Купалы ў 2012 годзе яшчэ наперадзе. Але ўжо сёння мы можам канстатаваць, што 130-гадовы юбілей класікаў беларускага прыгожага пісьменства стаў чарговай вяхой, несумненна, надзвычай плённай і важкай у лінгвістычнай купаліяне.

Літаратура:

1. Багдановіч М. Глыбы і слаі // Наша ніва, 1911, №3.
2. Беларускае мовазнаўства. Бібліяграфічны ўказальнік (1825–1965 гг.) / Склад. А.Д. Васілеўская, М.А. Жыдовіч, Я.М. Рамановіч, А.К. Юрэвіч. – Мінск, 1967.
3. Беларускае мовазнаўства. Бібліяграфічны паказальнік (1966–1975) / Склад. А.Д. Васілеўская, Я.М. Рамановіч. – Мінск, 1980.
4. Беларускае мовазнаўства. Бібліяграфічны паказальнік (1976–1985) / Склад. А.Д. Васілеўская, Я.М. Рамановіч. – Мінск, 1993.
5. Беларускае мовазнаўства. Бібліяграфічны паказальнік (1986–1991) / Склад. А.У. Каратышэўская, А.У. Трацякова. – Мінск, 2004.
6. Дзятко Д.В., Шахоўская С.У. Беларускае мовазнаўства: дысертацыі па беларускай мове, абароненыя ў Рэспубліцы Беларусь (1990–2011 гг.). – Мінск, 2011.
7. Івашын В.В. Янка Купала. Творчасць перыяду рэвалюцыі 1905–1907 гг. – Мінск, 1953.
8. Ляшчынская В.А. Мова паэзіі Янкі Купалы. Аўтарэф. ...докт. дыс. – Мінск, 2004.
9. Янка Купала: Энцыклапедычны даведнік. – Мінск: БелСЭ, 1986.